

**КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА
ФОРМУВАННЯ БАГАТОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА**

Герцовська Н. О.

Мукачівський державний університет

З підвищенням рівня свідомості людини, науково-технічним та інформаційним прогресом зростає роль мови як засобу спілкування. Особливо актуальною мовна підготовка стає в наш час – період інформаційного типу суспільства, динамічних змін у всіх сферах життєдіяльності, глобалізаційних процесів, широких міжкультурних контактів тощо. Мова є водночас як індивідуальним, так і соціальним явищем; так, вона спрямована на внутрішній світ людини (світогляд, смаки, відчуття, почуття), та на зовнішні параметри (міжособистісні контакти). Тому досконале володіння рідною мовою, державною та хоча б однією з іноземних робить людину духовнішою і більш успішною.

Так, у XX-XXI ст. у лінгвістиці і лінгводидактиці сформувалось поняття «мовна особистість». Її досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти, психологи, філософи, соціологи, культурологи, етнологи та ін. Так, німецький учений Й. Вайсгербер, російський В. Виноградов розглядали мовну особистість у вузькому аспекті – як мовну особистість автора чи персонажа художнього твору. О. Леонтьєв брав до уваги мовленнєвий аспект. На думку Ю. Караулова, мовна особистість – це та наскрізна ідея, яка, як показує досвід її аналізу й опису, пронизує всі аспекти вивчення мови й одночасно руйнує межі між дисциплінами, що вивчають людину, оскільки не можна вивчати людину поза її мовою.

Мовна особистість – це категорія міжпредметна, таким чином, її складові та особливості досліджуються в межах різних дисциплін. З точки зору методики викладання іноземної мови, формування дво- або багатомовної особистості студента, котрий вивчає (поряд з рідною) іноземну мову та культуру є особливо актуальним, оскільки сучасна парадигма освіти базується саме на міжкультурній компетенції як складовій соціокультурних зв'язків.

Звернемо увагу, що вчені-мовознавці (Ю. Караулов, В. Маслова, В. Красних) початково розрізняли мовну і мовленнєву особистість. Так, В. Маслова, наприклад, трактує мовну особистість як багатопланову і багатокомпонентну парадигму мовленнєвих особистостей, а мовленнєву – як мовну особистість у парадигмі реальної комунікації. Дослідниця виділяє компоненти змісту мовної особистості такі, як: 1) ціннісний, світоглядний; 2) культурологічний; 3) особистісний. Виділяються рівні мовної особистості (Ю. Караулов): вербально-семантичний; когнітивний; прагматичний (мета, мотиви, інтерес, установки, діяльність).

На сучасному етапі феномен «мовної особистості» розробляється набагато ширше, а саме:

- формування мовної особистості учня засобами рідної мови (В. Сухомлинський);
- мовленнєва особистість дошкільника (А. Богуш, С. Трифонова, К. Крутій);
- етносемантична особистість (С. Воркачев);
- мовна особистість західної і східної культур (Т. Снитко);
- національно свідомо україномовна особистість (Л. Мацько, С. Єрмоленко);
- духовна мовна особистість (Л. Скуратівський);
- активна мовна особистість (І. Ющук);
- вторинна мовна особистість (Н. Гальскова, І. Халеєва);
- психолінгвістичний аналіз мовної особистості студентів (О. Лавриненко) та ін.

Таким чином, стаття має на меті дослідити складову формування багатомовної особистості студента-філолога як особистості, котра оволодіваючи іншою мовною картиною світу має можливість усвідомити іншу (нову) культуру.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язання таких завдань:

- дослідити нормативно-правову базу з проблеми мовної особистості;
- дати визначення поняття компетенції та її типів;
- довести важливість комунікативної компетенції для студентів-філологів.

В цьому світлі цілком закономірним і своєчасним є розробка Концепції мовної освіти в Україні. Основна її ідея – це формування багатомовної особистості, яка досконало володіла б рідною мовою, успішно оволодівала державною та однією чи кількома іноземними мовами [3].

Провідні напрями Концепції ґрунтуються на положеннях Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про мови в УРСР», Декларації прав національностей (1991), Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. У процесі засвоєння рідної мови підкреслюється значення орфографічної і пунктуаційної грамотності та стилістичної довершеності; розкривається державотворча функція та консолідуюча роль у суспільному житті державної мови; визначається сьогоденна й майбутня важливість знання іноземних мов; при цьому звертається увага на формування навичок культури мовлення, культури спілкування у середовищі дво- та багатомовності, толерантного ставлення до різних культур.

Однією з умов формування багатомовної особистості є неперервна мовна освіта в Україні. Виняткову роль у вихованні багатогранної мовної освіти відіграє сім'я (колискові пісні, читання казок, віршів, оповідань, розповіді, бесіди-діалоги, ігри, екскурсії, прогулянки, що супроводжуються мовленнєвою діяльністю). На

дошкільному етапі слід навчити правильно вимовляти звуки, збагатити словниковий запас дитини, зачувати напам'ять, спілкуватись, дотримуючись мовленнєвого етикету. Шкільний етап – кількеступеневий: у початковій школі основне – навчити писати й читати, навчити вчитися, оскільки мова – не лише об'єкт пізнання, а і його засіб. Найтриваліший шкільний ступінь – основна школа, у якій засвоюється цілісна система знань про мови, формуються моленнєво-комунікативні вміння і навички, відбувається гармонійний розвиток учнів. У старшій школі філологічного напрямку поглиблюються мовні та мовленнєві компетенції. Університетська освіта дає можливість удосконалювати володіння мовами, уміння працювати з фаховими та художніми текстами, довідниковою літературою, професійно вести діалог у полікультурному світі.

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується тим, що даються визначення багатьом поняттям, які раніше розумілися суто інтуїтивно. Ю. Апресян один з перших чітко сформулював поняття "володіння мовою", зробив спробу розчленувати його на складники. На думку вченого, володіти мовою означає: а) вміння виражати заданий зміст різними (в ідеалі — всіма можливими у даній мові) способами (здатність до перефразування); б) вміння вибрати із сказаного даною мовою зміст, зокрема — розрізняти зовнішньо схожі, але різні за значенням висловлювання (розрізнення омонімії) і знаходити спільне значення у зовнішньо різних висловлюваннях (володіння синонімією); в) вміння відрізнити правильні у мовному відношенні речення від неправильних [1, с. 2].

Така інтерпретація поняття "володіння мовою" є, по суті, більш детальною розробкою того, що Н. Хомський назвав мовною (лінгвістичною) компетенцією (*linguistic competence*). Н. Хомський при трактуванні цього поняття виходить із ідеї мовної системи: в мовній системі наявне певне число актуальних речень, базових структур, з яких за допомогою певних синтаксичних механізмів утворюються похідні структури; належність останніх до системи визначається мовною компетенцією, яка нібито закладена в людині, в її свідомості. Сам учений оперував цим поняттям не завжди однозначно, маючи на увазі «мовну поведінку», «мовне знання», «лінгвістичну інтуїцію» [6].

Вчений Д. Хаймс показав, що знання мови передбачає не тільки володіння її граматикую і словником, але й уявлення про те, в яких умовах можуть чи повинні вживатися ті чи інші слова і граматичні конструкції. Саме Д. Хаймс ввів поняття «комунікативної компетенції» (*communicative competence*) і довів його необхідність. На думку вченого, соціолінгвістична (чи, більш широко, комунікативна) компетенція дозволяє людині бути не просто мовцем, а членом соціально зумовленої системи спілкування. Для соціолінгвістичного опису мовної здатності людини і її вияву у мовній діяльності, за Хаймсом, суттєвими є три компоненти: словесний репертуар (*verbal repertoire*), мовні звичаї і шаблони (*linguistic routines*) — уявлення про типи організації різних за жанром текстів, про правила спілкування двох і більше мовців і т. ін., а також мовна поведінка (*domains of language behavior*) чи, більш широко, сфери комунікативної поведінки [5, с. 36].

На необхідність вивчення мовної здатності людини у зв'язку з процесами соціалізації, з широким соціальним контекстом, у якому протікає мовна діяльність людей, вказували У. Лабов, С. Ервін-Тріпп, Ч. Філмор, та ін. С. Ервін-Тріпп надає перевагу термінові «соціолінгвістична компетенція», оскільки в останньому необхідно виключити багато форм володіння немовною комунікацією [4, с. 293].

У сучасному українському і російському мовознавстві послуговуються терміном мовна, або лінгвістична, компетенція, але із значно ширшим значенням, ніж у Н. Хомського, маючи на увазі володіння мовою [2, с. 29].

Мовна компетенція включає різні мовні навички і вміння: володіння лексикою, граматику, вміння адекватно сприймати і породжувати тексти, які відповідають комунікативним завданням, та ін.

Володіння мовою в найзагальнішому вигляді є не оволодіння певною сумою знань про мову, а є оволодіння комунікативною діяльністю.

У рамках усталених уявлень володіння іноземною мовою на фіксованому етапі навчання становить уміння описувати ситуації дійсності через тексти мовою, що вивчається і відновлювати ситуації дійсності з текстів, а також уміння будувати свою вербальну поведінку і розуміти вербальну поведінку інших людей у рамках програмних тем і ситуацій спілкування і заданих лексико-граматичних мінімумів.

Володіння мовою може вважатися вільним, якщо студент-філолог уміє користуватися всіма передбаченими програмою способами вираження заданого смислу, не допускає грубих помилок у власному мовленні і помічає їх в мовленні інших осіб, а також не відчуває труднощів під час вербального діалогу.

Як бачимо, крім лінгвістичного рівня володіння мовою (словником, граматику), доцільності того або іншого засобу, природне використання мови пов'язується із іншими аспектами: ситуативним – урахування ситуації спілкування; соціальним – відносини із співбесідником, орієнтація спілкування на адресата; національно-культурним – урахування лінгвокраїнознавчої специфіки мовних засобів; енциклопедичним – володіння реаліями культури країни виучуваної мови.

У світлі сказаного, навичка студента-філолога відтворювати готові завчені тексти, стереотипні фрази, кліше, тощо зовсім не свідчить про володіння мовою. Так, офіціант в ресторані вивчає порівняно великий ряд стереотипних, клішованих фраз, необхідних для обслуговування і підтримки контакту (причому нерідко знає їх кількома мовами), проте це навряд чи можливо кваліфікувати як володіння мовою (або мовами).

Оскільки оволодіння мовою – це сформованість різного роду умінь, то очевидно, що чим активніше вони формуються і розвиваються, тим швидше настає володіння мовою.

У нашому розумінні комунікативна компетентність – це здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

Комунікативна компетенція студента-філолога передбачає формування в нього мотивації вивчення мови, забезпечення гармонійного розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма), формування комунікативних умінь, опанування найважливіших функціональних складових мовної системи з урахуванням особливостей фонетичної і граматичної систем кожної з мов навчання, соціально-культурний розвиток особистості та формування вміння вчитися.

Справжній фахівець повинен мати сформовану мовну, мовленнєву і комунікативну компетенції.

Мовна професійна компетенція – це сума систематизованих знань норм і правил літературної мови, за якими будуються правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом.

Мовленнєва професійна компетенція – це система умінь і навичок використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації.

Ґрунтуючись на мовній компетенції, вона виявляється у сформованості умінь послуговування усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів відповідно до літературних норм.

Комунікативна професійно орієнтована компетенція - це "система знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування"⁴, тобто треба володіти сумою знань про мову, вербальні й невербальні засоби спілкування, культуру, національну своєрідність суспільства і вміти застосовувати ці знання в процесі спілкування.

Отже, професійна комунікативна компетенція репрезентує професійні знання, вміння і навички спілкування.

Таким чином, навичка володіння мовою у студента-філолога передбачає наявність мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції, як механізмів сприйняття і продукування іншомовних висловлень та здатностей до вибору і реалізації ситуацій мовленнєвої поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в різній обстановці, тобто її вміння оцінювати ситуації з урахуванням теми, завдань, комунікативних настанов, що виникають в учасників до і під час бесіди.

Комунікативна компетенція з очевидністю включає мовну, або лінгвістичну, і мовленнєву; вона ж обов'язково вбирає в себе і знання культури країни, мова якої вивчається, що становить предмет країнознавчого і лінгвокраїнознавчого аспектів занять іноземною мовою, або лінгвокраїнознавчу і країнознавчу компетенції, дослідження яких і становить перспективи подальших досліджень.

Література

1. Апресян Ю. Д. Лингвистическое обеспечение в современных системах обработки текстовой информации / Ю. Д. Апресян // Интерактивные системы. Доклады и тезисы докладов и сообщений третьей школы-семинара. – Тбилиси : Мецниереба, 1980. – С. 2-16.

2. Єрмоленко С. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Єрмоленко, А. Мацько // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28-53.
3. Концепція мовної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.org.ua/ua/news/270-news.html>
4. Ervin-Tripp S. M. Language acquisition and communicative choice / S. M. Ervin-Tripp. Ed. by Anwar S. Dil. – Stanford : Stanford University Press., 1973. – 383 p.
5. Hymes D. Models of the interaction of language and social life / D. Hymes // Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication. Ed. by J. Gumperz, D. Hymes. – New York : Holt, Rhinehart & Winston, 1972. – P. 35-71.
6. Non-Native Language Teachers : Perceptions, Challenges and Contributions to the Profession / [edited by Enric Llurda]. – New York : Springer Science, 2006. – 306 p.

Summary

The article deals with the problem of communicative competence as the basis for the formation of multi-lingual personality of the student-philologist. The regulatory framework in the sphere of linguistic personality has been investigated. The term communicative competence has been defined in the investigation.

Key words: linguistic personality, multi-lingual personality of the student-philologist, language/linguistic competence, communicative competence.